

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

ביעור חמץ בי"ד שחל להיות בשבת

(מ"ט א') **משנה:** ארבעה עשר שחל להיות בשבת - (1) מבערין את הכל מלפני השבת. דברי רבי מאיר. (2) וחכמים אומרים: (מבערים הכל) בזמנו (כמו כל שנה). (3) רבי אלעזר בר צדוק אומר: (חמץ של) תרומה (מבערים) מלפני השבת (שאינו יכול להאכילה לא לזרים ולא לבהמת זרים. ולהשהותה אי אפשר). וחולין (מבערים) בזמנן (שיכול למצוא להם אוכלים הרבה).

תניא: רבי אלעזר בר צדוק אומר: פעם אחת שבת אבא ביבנה, וחל ארבעה עשר להיות בשבת. ובא זונין, ממונה של רבן גמליאל, ואמר הגיע עת לבער את החמץ. והלכתי אחר אבא, וביערנו את החמץ.

גרסין לעיל, **בפרק קמא (י"ג א')**:

תנו רבנן: ארבעה עשר שחל להיות בשבת, מבערין את הכל מלפני השבת, ושורפין תרומות תלויות וטמאות וטהורות. ומשיירין מן הטהורות מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ארבע שעות, דברי רבי אלעזר איש ברתותא, שאמר משום רבי יהושע.

אמר: לא זזו משם עד שקבעו הלכה כמותו.

שיטות הראשונים

חל י"ד להיות בשבת: דעת **רבינו חננאל**, **רי"ף**, **ראב"ד**, **וריטב"א**, שהלכה כרבי אלעזר בר צדוק.² **הרמב"ם** כתב, "חל ארבעה עשר להיות בשבת... ומניח מן החמץ כדי לאכול ממנו עד ארבע שעות ביום השבת... והשאר מבקעו מלפני השבת".³ ודעת **הר"ה** דכרבנן קיימא לן, דאמרי שמבערין את הכל בזמנן.⁴ וכתב, מיהו נהגו העם לעשות כרבי אלעזר איש ברתותא.⁵ **והשו"ע** פסק **כרמב"ם**.

מתי שורפים חמץ כשחל י"ד בשבת: כתב **המרדכי**, שהנהיג **רש"י** כשחל י"ד להיות בשבת לשרוף חמץ בי"ג ביום ששי בערב שבת קודם חצות.⁷ וכן פסק **השו"ע**.⁸

¹ רש"י ביאר: בין חולין בין תרומה, חוץ מכדי אכילתו לשבת. אבל כל מה שעתידי לבער, יבער.

² וכתב הרי"ף שכן הלכה, דקאי כרבי אלעזר איש ברתותא דהלכתא כוותיה. והראשונים האריכו בדבריו. וראה ב"י (תמז, א) בהרחבה.

³ המפרשים נחלקו בהבנת דבריו. **והגר"א** (תמז, א, ס"ק ב) כתב **שפסק כדעת רבי מאיר**, משום דרבי אלעזר איש ברתותא סבירא ליה כוותיה. ודלא כרי"ף ודעימיה, דס"ל דר"א איש ברתותא כר"א בר צדוק.

⁴ וביאר הר"ה, דרבי מאיר סבר כרבי יהודה, דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה, ושבת לאו בר שריפה הוא, ויש לחוש שישתייר מן החמץ עד זמן איסורו. וחכמים אומרים בזמנן, דסבירא להו בביעור חמץ מפרר וזורה לרוח ומטיל לים, ואין בזה אב מלאכה שידחה שבת, ומשום מצוות השבת שאור בזמנה, התירו לו אף בשבת, בלבד שלא יעבירו לרה"ר.

⁵ לבער את הכל לפני השבת בכל ביעור שבעולם, בין לשריפה, בין לזרות, בין להטיל לים, ולשייר מן התרומה, או מן החולין אם אין תרומה משיירין מזון שתי סעודות כדי לאכול עד ד' שעות. ושפיר דמי לכתחלה למעבד הכי. ולעולם אם עבר ושכח או נאנס, עבדינן כרבנן ומבערין את הכל בזמנן.

⁶ או"ח תמז, א.

⁷ (דהיינו בתחילת שעה שישית, כמו בשאר שנים) גזירה שמא ישהה לשנה הבאה לאחר חצות, וצריך לשרפו, שלא יחליף בשאר השנים. דקיי"ל כרבי יהודה דאמר אין ביעור חמץ אלא שריפה. מרדכי.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

חמץ שנשאר ב"ד שחל בשבת: כתב הרמב"ם, "ואם נשאר מן החמץ ביום השבת אחר ארבע שעות - מבטלו, וכופה עליו כלי עד מוצאי יום טוב הראשון, ומבערו". וכתב הגהות מיימוניות, והרגיל לתת פת הנשאר לנכרי, ראוי לתת על מנת שלא יוציא הפת (לרשות הרבים)⁹, דרך הערמה, ודבר מועט. וכן פסק השו"ע¹⁰.

סעודה שלישית כשחל י"ד בשבת: דעת בה"ג שיכול לפסוק בסעודת שחרית באמצע סעודה בברכת המזון ולחזור לאכול סעודה שלישית, ושפיר דמי. ודעת תוספות וריטב"א, שזמן סעודה שלישית מן המנחה ולמעלה¹¹. וכתב הגהות מיימוניות בשם רבינו תם שאם אכלה קודם מנחה, לא קיים מצותה. וכשחל ערב פסח בשבת, רבינו תם נהג לאכול מצה עשירה. והרמב"ם פסק שבערב פסח אסור למלא כריסו פירות וירקות¹², וכן הוא בזוהר, דסעודה זו נדחית מכל וכל¹³. והשו"ע¹⁴, פסק כרבינו תם, וכתב שייזהר לאוכלה לפני שעה עשירית. והרמ"א כתב שיקיימה בפירות או בשר ודגים.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תמד)

א. י"ד שחל להיות בשבת, בודקין ליל שלשה עשר. ומבערים הכל לפני השבת, ומשירין מזון שתי סעודות לצורך השבת, דסעודה שלישית זמנה אחר המנחה ואז אינו יכול לעשותה לא במצה ולא בחמץ אלא במצה עשירה, וצריך לעשותה קדם שעה עשירית. הגה: ובמדינות אלו שאין נוהגין לאכל מצה עשירה, כדלקמן סימן תס"ב סעיף ד' בהגה, יקים סעודה שלישית במיני פרות או בבשר ודגים כדלעיל סימן רצ"א סעיף ה' בהגה.

⁸ או"ח תמד, ב. וביום שבת יבטלנו. טוש"ע ורמ"א. מקורות - מרדכי (פסחים, פ"ק, סי' תקמג).

⁹ ורצה לומר, שלא על מנת לצאת בו. ואפילו בסתמא שרי. משנ"ב (ס"ק יז, בשם אחרונים, ושכן משמע מביאור הגר"א). וכתב עוד המשנ"ב (ס"ק יח) דלכרמלית שרי אפילו לומר לו בהדיא להוציא, דשבות דשבות במקום מצוה שרי. ולדעת הפוסקים דהר"ר דווקא ס' ריבוא, כל עירות שלנו, כרמלית הן.

¹⁰ או"ח תמד, ד-ה. מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ומצה ג, ג). הגהות מיימוניות (אות ג).

¹¹ דכיון דנפקא לן ג' סעודות מדכתיב תלתא יום, סעודות חלוקות בעינן, שיהא ניכר מעלת השבת. ולא עוד אלא שאם אתה אומר שיפסיק בברכת המזון באמצע סעודתו בעוד שהיה בדעתו לאכול ממנו, הוה ליה כמרבה בברכות שלא לצורך, לומר המוציא וברכת המזון שתי פעמים במעמד אחד, ואיכא משום ברכה שאינה צריכה שעובר משום לא תשא. ואם אחר שאכל סעודתו ודי סיפוקו, הוה ליה סעודה שלישית באכילה גסה ואין זה עונג וכבוד שבת. אלא ודאי חילוק סעודות בעינן כדברי התוספות, וכן הכרחתי לפני מורי רבינו ז"ל. ריטב"א (ק"י ב', ד"ה במנחה).

¹² כדי שייכנס לאכילת מצה בתאוה.

¹³ דאין יוצאים בסעודה שלישית אלא בפת, ואי אפשר כלל לקיים סעודה שלישית בערב פסח שחל בשבת. והמג"א (תמד, ס"ק ב) כתב, שבשל"ה כתב בשם הזוהר שרשב"י היה עוסק בתורה במקום סעודה שלישית. וביאר ערוך השולחן (תמד, סעי' ו) שבשבת זו בעל כרחך לא נצטוו כלל על ג' סעודות, כיון שאי אפשר, מידי דהוה ליה"כ שחל בשבת. דאפילו אם נאמר דאסור אכילת מצה בערב פסח הוא מדרבנן, מכל מקום הא מצינו במצות עשה גמורות שנדחו בשב ואל תעשה מפני גזירות דרבנן, כמו שופר ולולב בשבת, וכל שכן שנדחה מצוה דסעודה שלישית.

¹⁴ או"ח רצא, ב; או"ח תמד, א (ע"פ ביאור הגר"א, ס"ק ו-ז). ובביאור הגר"א כתב שעדיף לחלק סעודת שחרית של פת לשניים. והו"ד במשנ"ב (ס"ק ח). מקורות - זוהר (פרשת אמור). בה"ג (סי' ז', הל' שבת פרק שישה עשר; הו"ד ברמב"ן ורשב"א). תוספות (ק"י א', ד"ה במנחה מצילין). רמב"ן (שבת ק"י ב', ד"ה מצאתי). רשב"א (שבת ק"י ב', ד"ה כמה). רמב"ם (הל' חמץ ומצה ויב; פירוש המשנה יא). רבינו תם (הו"ד בתוספות ורא"ש). תוספות (צ"ט ב', ד"ה לא יאכל). רא"ש (פ"י, סי' א).

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

- ב. טוב לבער בערב שבת קדם חצות, כדי שלא יבואו לטעות בשאר שנים לבער אחר חצות. וביום השבת, יבטלנו (טור).
ג. אין מבטלין לשבת זה דייסא וכיוצא בזה, ואין עושין בו פת הצנומה בקערה. הגה: ואם עבר ובטל והמאכל דבוק בקדירה ואי אפשר לקנחו, יש להדיחו מעט להעביר החמץ (מהרי"ו).
ד. אחר שאכל בשבת זה סעדת שחרית, ינער המפה שאכלו בה, ויקנח הקערות באצבעו, ויטמנם מן העין עם שאר כלי החמץ, ואם נשאר פת יכול לתנו לגוי על מנת שלא לצאת בו לרשות הרבים, דרך הערמה, ודבר מועט.
ה. אם נשאר חמץ אחר שאכלו, מבטלו וכופה עליו כלי עד מוצאי יום טוב, ומבערו.
ו. אף על פי שלא נשאר החמץ בבית אחר סעדת שחרית, צריך לבטל החמץ כדרך שהוא מבטל בשאר שנים.

הלך מביתו ונזכר שחמץ בביתו

(מ"ט א') **משנה:** ההולך (בארבעה עשר) לשחוט את פסחו, ולמול את בנו, ולאכול סעודת אירוסין בבית חמיו (שהליכתו לצורך מצווה), ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו, אם יכול לחזור ולבער (שיש שהות ביום) ולחזור למצוותו, יחזור ויבער. ואם לאו, מבטלו בלבד.

(המשך **משנה:**) (ההולך) להציל (ישראל) מן הנכרים, ומן הנהר, ומן הליסטים ומן הדליקה ומן המפולת, יבטל בלבד (ולא יחזור, ואפילו יש שהות).

(המשך **משנה:**) ולשבות שביתת הרשות, יחזור מיד¹⁵.

(המשך **משנה:**) וכן מי שיצא מירושלים, ונזכר שיש בידו בשר קודש (ונפסל ביוצא, שמחיצת קדשים קלים חומת ירושלים), אם עבר צופים¹⁶, שורפו במקומו (ולא הטריחוהו לחזור). ואם לאו, חוזר ושורפו לפני הבירה¹⁷ מעצי המערכה¹⁸.

ועד כמה הן חוזרין (על חמץ ובשר קודש)? (4) ר"מ אומר: זה וזה בכביצה (אבל פחות משיעור זה, חמץ יבטל בלבד. ובשר קודש שורפו במקומו). (2) רבי יהודה אומר: זה וזה בכזית. (3) וחכ"א: בשר קודש בכזית, וחמץ בכביצה¹⁹.

תניא: אמר רבי יהודה: אני לא שמעתי אלא סעודת אירוסין, אבל לא סבלונות. אמר לו רבי יוסי: אני שמעתי סעודת אירוסין וסבלונות.

¹⁵ שהיה הולך להחשיך על התחום לקנות שביתה שם, כדי שיהא לו משם ולהלן אלפיים לילך למחר לדבר הרשות, יחזור מיד לבער החמץ. אבל לקנות שביתה מצוה, כגון שילך מחר חוץ לתחום לבית האבל או לבית המשתה, היינו כהולך לשחוט פסחו. רש"י.

¹⁶ שם כפר שיכול לראות בית המקדש משם. רש"י. וכתב מהר"ם חלאווה, וזה קשה דאם איתא, הוה ליה למימר וכמדדו לכל רוח. אבל בתוספתא מפרש: אי זהו צופים? הרואה ואינו מפסיק. כלומר, כל מקום שנראה מירושלים, שורפו במקומו.

¹⁷ כדאמרן בכל שעה (פסחים כ"ד א'): "בקודש באש תשרף", דבמקום אכילתו שריפתו. רש"י. לפני הבירה, מקום בהר הבית (חוץ לעזרה) שיש שם בית הדשן גדול ששורפין פסולי קדשים קלים, כדאמרין בזבחים, בפרק טבול יום (זבחים ק"ד ב'). רש"י (ברכות מ"ט ב', ד"ה לפני הבירה).

¹⁸ ראה להלן פ"א ב' - פ"ב א'.

¹⁹ מפרש בירושלמי, בשר קודש דלית ליה תקנתא בביטול, בכזית. חמץ דאית ליה תקנתא בביטול, בכביצה. מהר"ם חלאווה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

ההולך לאכול סעודת סבלונות בבית חמיו: כתב הרא"ש שכדברי רבי יוסי בברייתא, שאמר סעודת אירוסין וסבלונות, פסקו רבי יהודה ברצלוני ובעל העיטור. והרמב"ם סתם דבריו. וכן השו"ע²⁰.

נזכר שיש לו חמץ בביתו לאחר שעה שישית: כתב מהר"ם חלאווה, ודוקא קודם שש; אבל לאחר שש, דלאו ברשותיה קיימא ולא מצי מבטל לה, אפילו אין לו שהות, יחזור ויבער. ואף על גב דבפסח ומילה איכא כרת, לאו דחמץ עדיף, דקדים איסוריה²⁴.

להציל מן הנכרים ומן הנהר וכו', יבטל בלבו: רש"י ביאר, דמדאורייתא סגי ליה בביטול בעלמא. והמאירי כתב, ואפילו עברה שעת ביטול, יעבור בבל יראה ולא יחזור, שכל אלו חשש נפשות יש, ואין לך דבר שעומד בפני פקוח נפש. והשו"ע²² סתם דבריו.

ולשבות שביתת הרשות יחזור מיד: רש"י פירש דמערבין לדבר הרשות. והקשה הרא"ש דקיי"ל אין מערבין אלא לדבר מצוה. אלא פירש כמבואר בירושלמי, שהולך אצל רבו או אצל מי שגדול ממנו בחכמה²³. והרמב"ם כתב "יצא לצורך עצמו, ונזכר שיש לו חמץ בתוך ביתו - יחזור מיד". וכן כתב השו"ע²⁴.

עד כמה חוזרים על חמץ ובשר קודש: פסק הרמב"ם כחכמים, בשר קודש בכזית, וחמץ בכביצה. ומהר"ם חלאווה פסק כרבי יהודה, זה וזה בכזית²⁵. והשו"ע²⁶ פסק כרמב"ם.

שולחן ערוך

(או"ח, הלכות פסח, סימן תמד)

ז. ההולך ביום ארבעה עשר לדבר מצוה, כגון למול את בנו או לאכל סעודת אירוסין בבית חמיו, ונזכר שיש לו חמץ בביתו, אם יכול לחזור לביתו ולבער ולחזור למצותו, יחזור ויבער; ואם לאו, יבטלנו בלבו. ואם היה הולך להציל מן

²⁰ או"ח תמד, ז. והמשנ"ב (ס"ק כד) כתב שסבלונות בכלל, כרא"ש (וראה ביה"ל ד"ה סעודת). עוד כתב שגם סעודה שעושים בעת כתיבת התנאים מקרי סעודת מצוה. ועוד כתב המשנ"ב (ס"ק כג) דדוקא למול את בנו, הותר לו לבטל בלבו, ולבטל מצות ביעור. אבל סעודת ברית מילה לא מקרי מצוה לעניין זה. מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ומצה ג, ט). רא"ש (סי' ח).

²¹ וכן פסק המשנ"ב (תמד, ס"ק כט; וראה שעה"צ ס"ק כד). והוסיף, שאם הולך להתעסק במת מצוה, אפילו יש שהות אסור לו לזוז עד שיקברנו, שגדול כבוד הבריות כזה, שדוחה כל מצוות שבתורה בשב ואל תעשה.

²² או"ח תמד, ז. אמנם בכסף משנה הביא דברי רש"י, וכתב: ולי נראה דמשום חומר סכנת נפשות אפילו אי לא הוה סגי בביטול, ואפילו שיש שהות, לא היו מצריכין אותו חכמים לחזור ולבער, שמא יטרד בביעורו ויתבטל מהצלת נפשות. ואפשר שגם רש"י מודה בזה אלא דקושטא דמילתא קאמר דמדאורייתא בביטול בעלמא סגי. והמשנ"ב (ס"ק ל) הביא בזה מחלוקת אחרונים (ונראה שנוטה להתיר). עוד כתב בביה"ל (ד"ה להציל), דנראה דהוא הדין בהולך להציל מהיזק ממון, שלו או של אחרים, שאינו נוגע לפיקוח נפש, ג"כ סגי בביטול. ואפשר, דאפילו ביכול לחזור ולהציל, ג"כ התירו לסמוך אביטול. וצ"ע. מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ומצה ג, ט). מאירי (ד"ה היה הולך).

²³ ומסיים הירושלמי, כאן שנה רבי, המעשה (כשאי אפשר לעשות על ידי אחרים) גדול מן התלמוד. דקרי ליה (ללימוד אצל רבו) 'רשות' גבי שחיטת פסחו ומל בנו וסעודת אירוסין.

²⁴ או"ח תמד, ז. והמשנ"ב (ס"ק לא) הביא בשם האחרונים כפירוש הרא"ש, שאף לצורך רבו מקרי רשות.

²⁵ אף על גב דרבים פליגי עליה, (כאן הלכה כרבי יהודה) דהא בית הלל קיימי כוותיה במסכת ביצה, דתנן (ב' א'): בית שמאי אומרים שאור בכזית וחמץ בככותבת. ובית הלל אומרים זה וזה בכזית. ואוקימנא התם דלענין ביעור פליגי, אבל לענין אכילה זה וזה בכזית לכולי עלמא.

²⁶ או"ח תמד, ז. מקורות - רמב"ם (הל' חמץ ומצה ג, ט; פסולי המוקדשין יט, ח). מהר"ם חלאווה (מ"ט א', ד"ה רבי יהודה).

הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

הנהר ומן הדלקה ומהמפלת ומיד גוי, יבטלנו בלבנו ולא יחזור אפלו יש שהות. ואם יצא לצרף עצמו, יחזור מיד; עד כמה הוא חוזר, עד כפיצה, פחות מכאן מבטלו בלבנו ודין.

הנהגת תלמידי חכמים ויחס לעמי הארץ

(מ"ט א') **תניא:** רבי שמעון אומר: כל סעודה שאינה של מצוה אין תלמיד חכם רשאי ליהנות ממנה. (ומבאר) כגון בת כהן לישראל, ובת תלמיד חכם לעם הארץ.

אמר רבי יוחנן: בת כהן לישראל, אין זיווגן עולה יפה.

(ומקשה) והאמר רבי יוחנן: הרוצה שיתעשר ידבק בזרעו של אהרון (ישא בת כהן), כ"ש שתורה וכהונה מעשרתן!

(ומתרץ) לא קשיא הא בת"ח, הא בעם הארץ.

תנו רבנן: כל ת"ח המרבה סעודתו בכל מקום, סוף מחריב את ביתו, ומאלמן את אשתו, ומייתם את גוזליו, ותלמודו משתכח (שאינו עוסק לחזור עליו).

תנו רבנן: לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח. שאם מת או גולה מובטח לו שבניו ת"ח. ואל ישא בת עם הארץ. שאם מת או גולה, בניו עמי הארץ.

(מ"ט ב') **תנו רבנן:** לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת ת"ח. לא מצא בת ת"ח ישא בת גדולי הדור. בת ראשי כנסיות, בת גבאי צדקה, בת מלמדי תינוקות. ולא ישא בת עמי הארץ, מפני שהן שקץ ונשותיהן שרץ, ועל בנותיהן הוא אומר "ארור שוכב עם כל בהמה".

תניא: רבי אומר: עם הארץ אסור לאכול בשר. כל העוסק בתורה מותר לאכול בשר בהמה ועוף.

תניא: אמר רבי אלעזר: עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת. מותר לקורעו כדג. ומגבו.

תנו רבנן: ששה דברים נאמרו בעמי הארץ: (א) אין מוסרין להן עדות. (ב) ואין מקבלין ממנו עדות. (ג) ואין מגלין להן סוד. (ד) ואין ממנין אותן אפוטרופוס על (נכסי) היתומים. (ה) ואין ממנין אותן אפוטרופוס על קופה של צדקה. (ו) ואין מתלוין עמהן בדרך. ויש אומרים: אף אין מכריזין על אבידתו (דעם הארץ לאו אחיך הוא, דאינו עושה מעשה עמך).

ותנא קמא, זמנין דנפיק מיניה זרעא מעליא ואכיל ליה, שנאמר "יָכִין וְצִדִּיק יִלְבָּשׁ".

(נ' א') רב יוסף בריה דרבי יהושע בן לוי חלש ואיתנגיד (גוע ופרחה רוחו). כי הדר, אמר ליה אבוה: מאי חזית? אמר ליה: עולם הפוך ראיתי, עליונים (אותם שהיו כאן חשובים ראיתי) למטה (קלים), ותחתונים למעלה.

אמר לו: בני, עולם ברור ראיתי. ואנן (תלמידי חכמים) היכי התם? (השיב) כי היכי דאיתו אנן הכא, הכי איתנין התם. ושמעתי שהיו אומרים אשרי מי שבא לכאן, ותלמודו בידו. ושמעתי שהיו אומרים הרוגי מלכות, אין אדם יכול לעמוד במחיצתן (ומבאר, כגון הרוגי לוד²⁷).

²⁷ בתענית י"ח ב', שני אחים היו שמסרו עצמם על ישראל שהודו בהריגת בת מלך, שהיו מטילים אותה על כל ישראל.

**הגיליון מבוסס על ספרי "נתיבי הלכה" על מסכתות הש"ס:
בהסכמת הרבנים הגאונים: הרב שריה דבליצקי זצ"ל,
ויבדלחט"א הרב אשר וייס
והרב שריאל רוזנברג שליט"א.
הארות והערות יתקבלו בברכה.**

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שיטות הראשונים

סעודה שאינה של מצוה אין ת"ח רשאי ליהנות ממנה: כתב הרמב"ם ²⁸: "ולא ירבה סעודותיו בכל מקום, ואפלו עם החכמים. ולא יאכל בסעודות שיש בהן קבוץ הרבה. ואין ראוי לו לאכל אלא בסעודה של מצוה בלבד, כגון סעודת ארוסין ונשואין, והוא שיהיה תלמיד חכמים שנשא בת תלמיד חכמים."

עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים: הרי"ף והגאונים פירשו, כגון שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה. ר"י ורא"ש פירשו, דמיירי במכיר וכופר להכעיס, דהוה ליה הריגתו כמו פיקוח נפש, שהוא לסטים וחשוד על הדמים ²⁸. וריטב"א ור"ן כתבו שדיברו חכמים בלשון הבאי וגוזמא ²⁹.

אין מוסרין ואין מקבלין עדות מעם הארץ: דעת הרי"ף דעם הארץ דהכא, מיירי שחשוד על שבועה וגזל ושאר ענייני פסול. אבל כשישנו בדרך ארץ ומצוות, אלא שאינו במקרא ומשנה, מקבלין ממנו עדות ³⁰. וכעין זה כתב הרמב"ם ³⁴. ודעת הרא"ש דמיירי בעם הארץ שיש בו פסול עדות, ואפילו הכי מקבלין עדות ממנו, שאם היינו מרחקים אותם ביותר, היו עושין דת לעצמם וממנין להם דיינים מתוכם ³². והשו"ע ³³ פסק כרמב"ם.

הכרזה על אבידת עם הארץ: כתב הרי"ף דהלכתא כתנא קמא, שמכריזים על אבידתו. וכתב הרא"ש, דלא מיירי באותו עם הארץ דאיירי בו רבי אלעזר, כיון דמותר לאבד גופו כל שכן ממנו (ר' ב"ק ק"ט א', וע"ז כ"ו ב'), אלא בעם הארץ אחר איירי. דכמה מיני עם הארץ יש, כדאיתא בפ' שלושה שאכלו (מ"ז ב').

אל ישא בת עם הארץ: רש"י פירש, אל ישא בת עם הארץ, שאינן זהירות במצוות. והטור כתב דמיירי בעם הארץ שהוא חשוד לעבור להכעיס ³⁴. והרמ"א ³⁵ פסק כרש"י.

²⁸ והוא רע לשמים ורע לבריות, דהויה הריגתו פיקוח נפש, כי הוא לסטים וחשוד על שפיכות דמים והריגתו בכל עת מצוה היא והצלת נפשות, כיון שהוא רגיל בכך, אע"פ שאין עושה כלום באותה שעה. רא"ש.

²⁹ וזהו שאמרו ביוה"כ שחל להיות בשבת. אבל ודאי ההורגו שלא כדין נהרג עליו. ונראין דברים דכל אלו הגוזמות בעם הארץ שאינו אפילו במצות ודרך ארץ. או אפשר במי שלא קרא ושנה בלבד, אע"פ שעוסק במצוות, כי לא עם הארץ חסיד. וכדי לזרז בני אדם לתורה מגזמין על עם הארץ בכל זה. ריטב"א. מקורות: ר"י (תוד"ה ויש אומרים). גאונים (הו"ד בריטב"א ור"ן). רא"ש (סי' י).

³⁰ הרי"ף התקשה מהא דאמרין במסכת חגיגה (כ"ב א') כמאן מקבלין סהדותא האידנא מעם הארץ, כמאן כרבי יוסי. ותיירץ, דההוא עם הארץ דהתם, ליתיה במקרא ובמשנה, אבל בדרך ארץ ובמצות איתיה, כגון דלא חשיד אשבועתא ואגזלנותא ולא חדא אנפא מאנפי פסלנותא. אבל עם הארץ דהכא, דחשיד אכל הני דאמרן הוא, דהא חשוד על הגניבה, וחשוד נמי אשפיכות דמים.

³¹ וזה לשונו: "מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ - הרי זה בחזקת רשע, ופסול לעדות מדבריהם; שכל מי שירד עד כה, חזקה שהוא עובר על רב העברות שיבואו לידו. לפיכך אין מוסרין עדות לעם הארץ, ואין מקבלין ממנו עדות; אלא אם כן החזק שהוא עוסק במצוות ובגמילות חסדים, ונוהג בדרכי הישרים, ויש בו דרך ארץ - מקבלין עדותו, אף על פי שהוא עם ארץ, ואינו לא במקרא ולא במשנה."

³² וכתב הרא"ש, ולא ידענא מה היה קשה לו לרב אלפס מההוא דחגיגה, דאדרבה מהתם מוכח שפסול לעדות, כדאמר הכא דאין מקבלין ממנו עדות, אלא שצריכין אנו להכשיר ולקבל מהן עדות שאם היינו מרחקים אותן ביותר היו עושין דת לעצמם וממנין להם דיינים מתוכם. כדאמר רבי יוסי התם, מפני מה אמרו הכל נאמנים על טהרת יין ושמן כל השנה כולה? כדי שלא יהא כל אחד ואחד הולך ובונה במה לעצמו ושורף פרה אדומה לעצמו. ואהא קאמר רב פפא כמאן מקבלין סהדותא האידנא מע"ה כרבי יוסי. משמע אף על פי שמן הדין לא היה לנו לקבל עדות מע"ה צריכין למיחש למאי דחייש רבי יוסי.

³³ חו"מ לד"ז.

³⁴ וכתב הב"י, נראה שטעמו מפני שכתב שם הרא"ש (סי' י) אהא דא"ר אלעזר עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים דנראה כדפירש ר"י (שם תוד"ה ויש) דמיירי במכיר וכופר כדי להכעיס והוא רע לשמים ורע לבריות דהויה הריגתו פיקוח נפש עד כאן. וסובר רבינו דאמאי דתניא שהן שקץ ונשותיהם שרץ נמי קאי. ואין דבריו נוחים לי, אלא אפילו אינו עובר להכעיס אלא לתאבון, או שאינו בקי בדקדוקי מצוות, הם שקץ ונשותיהם שרץ וכו' קרינן ביה.

הלימוד היומי לעילוי נשמת הרב שלום אולתן בן הרב ישראל זצ"ל

שולחן ערוך

(אה"ע, הלכות פריה ורביה, סי' ב)

ו. לעולם ישתדל אדם לשא בת תלמיד חכם ולהשיא בתו לתלמיד חכם. לא מצא בת תלמיד חכם, ישא בת גדולי הדור, לא מצא בת גדולי הדור, ישא בת ראשי כנסיות. לא מצא בת ראשי כנסיות, ישא בת גבאי צדקה. לא מצא בת גבאי צדקה, ישא בת מלמדי תינוקות ואל ישא בתו לעם הארץ. **הגה:** ועל בנותיהן הוא אומר: "ארור שוכב עם בהמה" (דברים כז, כא). וכל זה בעם הארץ שאינו מדקדק במצות (טור). ומצוה לאדם שישא בת אחותו (גמרא בסנהדרין וביבמות). ויש אומרים אף בת אחיו (הרמב"ם פ"ב דהלכות אסורי ביאה).

(חו"מ, הלכות עדות, סי' לד)

ז. מי שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ, הרי זה בחזקת רשע ופסול לעדות מדבריהם. לפיכך, אין מוסרין עדות לעם הארץ, ואין מקבלין ממנו עדות, אלא אם כן החזק שעוסק במצות ובגמילות חסדים ונוהג בדרך הישרים ויש בו דרך ארץ, אף על פי שהוא עם הארץ ואינו לא במקרא ולא במשנה. נמצאת אומר: כל תלמיד חכם בחזקת כשר, עד שיפסל. וכל עם הארץ בחזקת רשע, עד שיחזק שהולך בדרך הישרים. וכל מי שמקבל עדות עם הארץ קדם שתהיה לו חזקה זו, או קדם שיבואו עדים ויעידו שהוא נהג במצות ודרך ארץ, הרי זה הדייט, ועתיד לתן את הדין, שהרי מאבד ממונו של ישראל על פי רשעים (טור בשם הרמב"ם).

(חו"מ, הלכות אפטרופוס, סי' רצ)

ב. אבל אין בית דין ממנים אפטרופוס, לא אשה לא עבד ולא קטן, ולא עם הארץ שהוא בחזקת חשוד על העברות, אלא בודקין אדם נאמן ואיש חיל, ויודע להפך בזכות היתומים, וטוען טענתם, ויש לו כח בעסקי העולם, כדי לשמור הנכסים ולהרויח בהם, ומעמידים אותו על הקטנים בין שיהיה רחוק בין שיהיה קרוב לקטן, אלא שאם היה קרוב לא ירד לקרקעות, כמו שנתבאר בסימן רפ"ה. (ויכולין בית דין למנות קרוב שלהן לאפטרופוס, אם ראוי לכך) (בית יוסף בשם הרשב"א).

(חו"מ, הלכות אבידה ומציאה, סי' רסו)

ב. חייב להחזיר אבדת ישראל, אפלו היה בעל האבדה רשע ואוכל נבלה לתאבון. אבל אוכל נבלה להכעיס, הרי הוא אפיקורוס מישאל. והאפיקורסים ועובדי עבודת אלילים וישראל מחללי שבת בפרהסיא אסור להחזיר להם אבידה, כגוי.

³⁵ אה"ע ב"ו, (ע"פ ב"י וביאור הגר"א. ויש להעיר שבדפוסים מצויין 'טור' כמקור לדברי הרמ"א. ולפי הנ"ל ליתא).